

Başörtülü Kadının Ne Kadar “Kapalı” Olduğunun Sorunsallaştırılması Üzerine

Gülşen Kaya Osmanbaşoğlu

Dr. | Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Öğretim Üyesi

Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 23, Sayı: 90, Bahar 2018, ss. 59-70.
Gönderim Tarihi: 10 Mayıs 2018 | Kabul Tarihi: 5 Haziran 2018

Öz

Son dönemde deizm tartışmaları ile birlikte bazı muhafazakârlar ve aşırı sekülerler tarafından el birliği ile gündeme oturtulan tartışma konularından bir tanesi de, başörtülü kadınlardan oluşan bir grup kadının, davranış, inanç ve samimiyetlerine ilişkin olumsuz tespitler vasıtası ile bu kadınların kişilik haklarına saldırılmasıdır. Konuyu ötekileştirme kavramı ile ilişkilendiren bu çalışma, bahsedilen sorunun aslında bir güç alanı mücadelesi olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan, bu yazı, değişen sosyo-ekonomik, hukuki ve kültürel şartlar neticesinde, önceden daha kristal olan kimliklerin daha çok melezleşmesinin kaçınılmaz olduğunu öne sürmektedir. Tüm bu tartışmalar sürerken, çalışma, meselenin kadın üzerinden yürütülmesinin anlamlı olduğunu ve kişisel özgürlükleri sınırlarken kadına yöneltilen daha dezavantajlı durumun, bu özgürlüklerden bir kısmı elde edildikten sonra da ötekileştirme yolu ile sürdürüldüğünü ifade etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Başörtüsü, Öteki, Ötekileştirme, Melez Kimlikler.

On the Problematization of to What Extent a Headscarved Woman is “Veiled”

Abstract

One of the controversial issues that have recently been put on Turkey’s agenda by some conservatives and extreme secularists along with discussions on deism is the attack towards the personal rights of a group of headscarved women through vocalizing adverse determinations considering their behaviors, beliefs, and even sincerity of these women. This study, which elucidates the issue with the concept of otherization, suggests that the problem stems actually from a struggle to preserve the established power spaces. On the other hand, due to the changing socio-economic, legal and cultural conditions, this study asserts that the more hybridization of previously more crystalline identities is inevitable. While these discussions are taking place, it is meaningful as well that the issue is carried out on women per se; and on the more disadvantaged situation directed to the woman regarding limiting the personal freedoms. This paper indicates even some of these freedoms are obtained, the disadvantaged position of women is perpetuated through otherization.

Keywords: Headscarf, the Other, Otherization, Hybrid Identities.

Giriş

Bu çalışma, öteki ve ötekileştirme kavramlarının güç alanlarını korumaya yönelik çağrışımları üzerinden, aşırı sekülerler ve bazı İslamcılar tarafından, başörtüsü kullanan fakat bu iki grup tarafından “yeterince kapalı bulunmayan” başörtülü\tesettürlü kadınların maruz kaldığı durumu yorumsamacı bir yöntemle analiz etmektedir. Bunu yaparken, Türkiye'nin geçirdiği sosyal, ekonomik ve hukuki değişiklikler neticesinde örtülü kadınlardaki çeşitlenmenin ve hibritleşmenin kaçınılmaz olduğu ve bu çeşitlenmenin bir özgürlük alanının kullanılması ve ifade hürriyeti meselesi olduğu değerlendirilerek, çoğulculuğa katkı sunduğunun gözden kaçırılmaması önerilmektedir.

Öteki, Türk Dil Kurumu sözlüğünde, “sözü edilen veya benzer iki nesneden önem ve konum bakımından uzakta olan” ve “mevcut kültürün içinde dışlanmış olan” olarak tanımlanmaktadır.¹ Esas olarak öteki, güç sahibi olan tanımlayana nazaran daha güçsüz ve kırılğan olanı, tanımlayana benzemeyeni ve farklı olanı simgelemektedir. Simone de Beauvoir'ın *The Second Sex* (İkinci Cinsiyet) adlı eserinde ise kadın cinsinin nasıl ikinci bir cinsiyet olarak ötekileştirildiği ve kadının erkek üzerinden tanımlandığı ortaya konulmuştur.² Otonom olmayan hali ile öteki olan kadın, asıl unsur kabul edilen erkeğe bağımlı olarak tanımlanmaktadır.³ Burada ortaya çıkan ötekinin, Hegel'in sözünü ettiği efendi-köle ilişkisinin bir uzamı olması ve ötekileştiren ile ötekileştirilen arasında güç ilişkisinin bulunması önemlidir.⁴

Son dönem Türkiye'de, öteki olarak karşımıza “yeterince kapalı olmadığı düşünülen” başörtülü kadınlardan müteşekkil yeni bir kadın grubu çıkmıştır. Türkiye'de bilhassa 2000'li yıllardan itibaren yükselen ekonomik refah ile kültürel çeşitliliği güdüleyen farklı ülke ve toplumlarla etkileşimin artmasının yanı sıra başörtüsü yasaklarının öncelikle üniversite öğrencileri için sonrasında kamu kurumları çalışanları için kaldırılması ve bu süreçte özel sektörün de farklı kılık ve kıyafetteki kadınlara kapılarını açmaya daha istekli davranmasını izleyen süreçte, başörtülü fakat birbirinden oldukça farklı kadın profilleri kamusal alanda görünür olmaya başlamıştır. Seküler kadınlar kadar bakımlı, modayı takip eden, dini alanla barışık fakat dünyevi alanla da oldukça ilişkili bir kadın profilidir sözü edilen. Kimi zaman makyaj yapması, kimi zaman arazi aracı kullanması, kimi zaman onu yargılayanlara göre dar

1 Türk Dil Kurumu Sözlüğü, “Öteki”, TDK, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=öteki (Erişim: 30 Mart 2018).

2 Simone de Beauvoir, *The Second Sex*, çev.: H. M. Parshley, New York, Vintage Books 1989, c. 1952, ss.26-32.

3 de Beauvoir, *a.g.e.*, ss.31-34.

4 Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *The Phenomenology of Spirit*, çev.: Terry Pinkard ve Michael Baur, Washington DC, Cambridge University Press, 2018, s.66.

kiyafetler giymesi gibi nedenlerle bu kadınların kişiliği analiz edilmekte ve örtüyü içselleştirememeleri, kişilik bunalımı yaşamaları, Allah’ın emri olan örtüyü aksesuar haline getirmeleri, samimi olarak inanmamaları ve “yanlış” davranış içinde bulunmaları yönünde bazen kişilik haklarına saldırıya varan çok sayıda olumsuz, sarkastik ve rencide edici yorumlar yapılmaktadır.⁵ Bu yorumlama ve eleştirme süreci içinde ise “yeterince” kapalı olmadığı düşünülen geniş bir kadın grubu, kendisine benzemeyen farklı erk sahipleri tarafından, “ötekileştirme” kavramının nesnesi haline gelmiştir.

Bu tartışmada öteki olarak işaretlenen kadınların ötekileştirilme alanı, aşırı sekülerler ve bazı İslamcılar açısından, efendi-köleye benzer bir güç ilişkisi içermektedir. Aşırı sekülerler, insanlar için “dini” olanın ne olması gerektiğine, bunun ölçüsüne, ne kadarının hayat pratiklerine yansiyebileceği bilgisine, bazı İslamcılar ise dini açıdan herkes için doğru olanın ne olduğuna karar verme eğilimindedir. Foucault’nun ortaya koyduğu gibi, bilgi sahibi olmak ve kendini herkes için doğrunun ne olduğuna karar verecek konumda görmek aynı zamanda güçle de ilintilidir⁶ ve aslında bu eleştiriler, başkası için neyin doğru olduğuna karar verme bilgisinin kendisinde olduğu sanrısının yarattığı güç alanlarını koruma güdüsü ile de doğrudan ilişkilidir. Aşırı seküler kesim, önceden sahip olduğu güç alanını, kendilerine benzemediklerini düşündükleri bu kadınlarla paylaşmaktan rahatsızlık duymakta ve bu kadınların da hakim, öğretmen, moda tasarımcısı, sosyal medya fenomeni olmasından, kendileriyle benzer mekanlarda eğlenmesinden, yalnızca kendilerinin tüketebileceğine inandıkları birtakım pazar ürünlerine bu kadınların da erişebilir olmasından rahatsızlık duymaktadır. Burada daha ironik olan husus ise, vaktiyle İslami giyim tarzını belki de en sade biçimde benimseyen kadınlara karşı “rejim düşmanı” algısı oluşturan aşırı sekülerlerin, bugünkü zamanda sistemle, piyasayla ve sekülarizmle entegre olmuş yeni kadın grubunu hedef seçmesi ve bunu yaparken de bu kadınların dindarlığını ve giyimlerinin ne derece İslam’a uygun olduğunu sorgulamasıdır. Bazı İslamcılar ise, İslami açıdan tek doğrunun kendi yaşam tarzlarında hayat bulduğu ön kabulü ile

-
- 5 Bu çalışmada kullanılan örneklerden bir tanesi olan Ekşi Sözlük’teki bu konuda oluşturulmuş bazı içerik başlıkları aşağıdaki gibidir:
 “Türbanlının jeep kullanmasını içime sindiremiyorum”, *Ekşi Sözlük*, 21 Mayıs 2016, 18 Haziran 2013, <https://eksisozluk.com/turbanlinin-jeep-kullanmasini-icime-sindiremiyorum--5113671?p=1> (Erişim: 10 Nisan 2018); “bol makyaj + dar kıyafetler + türban” *Ekşi Sözlük*, <https://eksisozluk.com/bol-makyaj-dar-kiyafetler-turban--3899143> (Erişim: 10 Nisan 2018); “Türban takıp makyaj yapmak” *Ekşi Sözlük*, 26 Ekim 2014, <https://eksisozluk.com/turban-takip-makyaj-yapmak--1231351?p=37> (Erişim: 10 Nisan 2018); “Türban takıp daracık kıyafetler giymek” *Ekşi Sözlük*, 23 Aralık 2008, <https://eksisozluk.com/turban-takip-daracik-kiyafetler-giymek--2005011> (Erişim: 10 Nisan 2018); Başörtülü kızların Kadife Sokakta aradıkları, *Ekşi Sözlük*, 30 Ekim 2016, <https://eksisozluk.com/basortulu-kizlarin-kadife-sokakta-aradiklari--5217824> (Erişim: 10 Nisan 2018)
- 6 Michel Foucault, *The Archeology of the Knowledge and the Discourse on Language*, Çev.: A. M. Sheridan Smith, New York, Pantheon Books, 1972, ss. 199-203.

bu kadınların kamil olmayan ve eksik gördükleri yönlerine vurgu yaparak, belki de farkında olmadan İslami olanın yalnızca kendi yaşam biçimlerinin tekelinde olduğunu ve bu kadınların o grupta yer bulmayacaklarını işaretlemektedir. Aşırı sekülerler, dünyevi güç ve iktidar alanlarını, bazı İslamcılar da ahirette yalnız kendileri gibi yaşayanların erişebileceklerini düşündükleri cenneti bu kadın grubu ile paylaşmak istememektedir.

Bu kadınların öteki olarak tanımlanması, yukarıda bahsedilen iki kesim açısından hatırı sayılır bir ilgiye mazhar olmaktadır. Friedman'ın ifadesinden uyarlayarak, burada ortaya çıkan durumun ortodoksiyi tehdit edenlerin karikatürleştirilerek aşağılanması olduğunu söylemek mümkündür.⁷ Buradaki ortodoksi, iki ayrı uçta konumlanmış olmasına rağmen birlikte hareket etmektedir: Bir uçta aşırı seküler bir grup, bu kadınların davranışlarından rahatsız olduğunu ifade etmekte, öte yandan İslamcı sayılabilecek başka bir cehnaz ise bu kadınları tesettüre layıkıyla riayet etmedikleri gerekçesi ile yerden yere vurmaktadır. İronik biçimde, sosyal medyanın aşırı seküler kanadında, İslamcı olduğu için eleştirilen ve radikal bulunan birçok yazarın, bu konudaki eleştirel yorumları büyük bir hevesle paylaşılmakta, başka sözlerine itibar edilmeyen bu yazarların "yeterince kapalı olmayan" başörtülü kadınları eleştirisine büyük bir özveri ile destek olunmaktadır.

Örnek olay olarak ele almak gereken bir husus ise, 2018 yılı Mart ve Nisan aylarında Türkiye'deki gençlerin deizme yöneldiği iddiaları, bu iki kesim tarafından önem atfedilerek ele alınmış⁸ ve mesele, başörtüsü kullanan deist Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri üzerinden şekillenerek, yine kadın üzerine yoğunlaşmıştır.⁹ Deizm konusunda yorum yapan aşırı sekülerlerin tespitlerinde, dindar görünümlü kadınların aslında agnostik ya da deist oldukları, aslında Müslümanlığı idrak edemedikleri ve bir bakıma çevrelerini kandırıyor oldukları görüşü hakimdir. 1980'li yıllarda yaygınlaşan Türk sinemasındaki sahtekar hacı, hileci hoca imajının yeniden üretilmesi sayılabile-

7 Milton Friedman, *The Counter-Revolution in Monetary Theory*, Institute of Economic Affairs, London 1970, s.10.

8 Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu'nun konuşmasına ve bu konudaki tartışmalara Oda TV, Milli Gazete ve Yeni Akit gibi birbirinden oldukça farklı çizgideki yayın organları önemli yer vermişlerdir. Sırasıyla bakınız: "Türbanlı Ateistler Yayılıyor", *Oda TV*, 17 Mart 2018, <https://odatv.com/turbanli-ateistler-yayiliyor-17031826.html> (Erişim: 1 Mayıs 2018); "Mesele ciddi, başörtülü ateistler var", *Milli Gazete*, 20 Mart 2018 (Erişim: 1 Mayıs 2018). <https://www.milligazete.com.tr/haber/1519759/mesele-ciddi-basortulu-ateistler-var>; Rasim Bolbol, "İmam hatipli deist başörtülü ateist (mi?)", *Yeni Akit*, 5 Nisan 2018, (Erişim: 1 Mayıs 2018), <https://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/rasim-bolbol/imam-hatipli-deist-basortulu-ateist-mi-23725.html>.

9 BBC Türkçe'de yer alan başörtülü ve agnostik olduğunu söyleyen Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni bir kadınla ve Cumhuriyet gazetesinde babası imam olan örtülü bir Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni bir kadınla yapılan röportajlar ilginç detaylar barındırmaktadır. Bakınız: Selin Girit, "Türkiye'de deizm tartışması: Muhafazakar gençlik dinden uzaklaşıyor mu?", *BBC Türkçe*, 20 Nisan 2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-43832877>; "Muhafazakar gençler deizm, ateizm ve agnostizme nasıl kaydıklarını anlattı", *Cumhuriyet*, 20 Nisan 2018, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/961529/Muhafazakar_gencler_deizm__ateizm_ve_agnostizme_nasil_kaydiklarini_anlatti.html. (Erişim: 2 Mayıs 2018)

cek biçimde,¹⁰ İmam Hatip lisesi öğrencileri ve başörtülülerin dindar kimliklerinin altında esasen peygambere inanmayan ve bu durumu gizleyen kişiler olarak resmedilmişlerdir. Bu duruma, bazı İslamcılar da kayıtsız kalmayarak, meseleyi ciddi bir tehlike olarak ele almıştır. Bu tartışmalarla eş zamanlı olarak, 2016 yılının Mayıs ayında Yusuf Kaplan’ın Yeni Şafak gazetesinde yazdığı bir yazı, neredeyse 2 yıl sonra, Türkiye’de en çok ziyaret edilen web sitelerinden biri olan *Ekşi Sözlük*’te 2018 Yılı’nın Nisan ayında yankı bulmuş ve aşırı seküler kanat tarafından sahiplenilmiştir.¹¹ Yusuf Kaplan yazısında, muhafazakar moda haftasını eleştirmiş ve bunu yaparken “başörtüsünü kazandık ama tesettürü kaybettik” demiştir.¹² Son dönemde muhafazakâr (bu ifade kendi içinde oksimoron çağrışımlar barındırmaktadır) kesimin sınır tanımaz dönüşümüne ilişkin sitemlerini ileten Kaplan, Müslüman kadınların samimiyetlerini yitirdiğini ve bilhassa tesettür üzerinden hem kadının hem de erkeğin sınındığını ifade etmiştir.

Her ne kadar burada erkeklerin sınındığı söylene de sosyal medyada yankı bulan serzenişler, kadın üzerinden yapılmıştır. Başörtülü kadının vaktiyle örtülü olması problemken, bugün de aşırı seküler kesim Yusuf Kaplan’a referans vererek, insanların dini ve vicdani açıdan samimiyetlerini sorgulamıştır. Yine eş zamanlı denebilecek deizm tartışmalarında da örtülü kadınların bir kısmının deist olduğu “toplumsal bir mesele” gibi ele alınmış ve bu konuda da aşırı sekülerler ve bazı İslamcılar benzer eleştirilerde bulunup, kişilerin inançları üzerinden polemik yaratmışlardır. Meselenin yalnızca bir dindarlık ölçme yahut bu kadınlara dini kurallara yeterince riayet etmedikleri için gücenme meselesi olmadığı oldukça açıktır. Burada söz konusu edilen aslında 28 Şubat döneminde dindarlıklarından, şimdiki zamanda da yeterince İslamî olmadıklarından çekiniliyormuş gibi yapılan kadınların, aslında aşırı sekülerlerin güç alanlarını daraltma korkusudur. Takvada ve tesettürde belli ölçüyü yakalamış Müslüman kadın ve erkekler ise kendileri kadar takvalı ve tesettürlü bulmadıkları bu kadınlar üzerinden hem kendi imanlarına olan güvenlerini pekiştirmekte hem de kendi içlerinden yeni bir “öteki” oluşturmaktadır.

10 Bu dönemdeki filmlerin karikatüristik bir örneği olarak, 1981 yapımı *Üç Kağıtçı* filminde yer alan Hoca tiplemesine bakılabilir: IMDB (Internet Movie Database), *Üç Kağıtçı*, <https://www.imdb.com/title/tt0254001/mediaviewer/rm3999151616>. (Erişim: 25.04.2018)

11 “Başörtüsünü kazandık ama tesettürü kaybettik”, *Ekşi Sözlük*, <https://eksisozluk.com/basortusunu-kazandik-ama-tesetturu-kaybettik--5616148>. (Erişim: 18 Nisan 2018).

12 Yusuf Kaplan, “Başörtüsü Mücadelesini Kazandık ama Tesettürü Kaybettik!”, *Yeni Şafak*, 15 Mayıs 2016 (Erişim: 14 Nisan 2018). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/yusufkaplan/baortusu-mucadelesini-kazandik-ama-tesetturu-kaybettik-2029048>.

Kaçınılmaz Melezleşme: Sosyoekonomik Dönüşüm, Yasal Çerçeve ve Kültürel Etkileşim

Doğrudur, bugünün “başörtülü kadınları” dünkülere benzememektedir: 28 Şubat sürecinde tesettürleri gerçekten çok ciddi bir imtihana tabi tutulmuş kadınların davası ile bugünkülerin meselesi aynı değildir. Doğrudur, iktidar kaynaklarından ve güç ilişkilerinden şimdiye kadar hep mahrum kalmış bu kesimin kadınlarının ve erkeklerinin bir çoğu, “kapital” ile sonradan tanışmıştır. Doğrudur, bu kadınlar küreselleşmenin etkisi ile tıpkı dünya üzerindeki birçok tesettürlü olan ve olmayan kadın gibi kendileriyle, görünümleriyle ve giyimleriyle daha çok ilgilenmeye başlamışlardır.¹³ Doğrudur, bu kadınlardan sosyoekonomik statüsü çok yukarıda olmayanlar da eskiden lüks sayılan birçok ürüne (eşarp, şal, kişisel bakım ve makyaj malzemeleri, trend sayılabilecek kıyafetler gibi) daha makul fiyatlar ile erişebilir hale gelmişlerdir.

Fakat ilk olarak hatırlanması gereken şey şudur: Niceliksel dönüşüm, çoğulcu arayışları da beraberinde getirir. Fadime Özkan’ın “Yemenimde Hare Var” adlı kitabında ortaya koyduğu birbirinden farklı ve trajik başörtüsü mağdurları ile yapılan röportajlar, başörtüsü kullanmaya devam etmek için dünyevi birçok kariyer basamaklarını elinin tersiyle itmiş kadınların analizine odaklanmaktadır.¹⁴ Eskiden kentlerde başörtüsünü ciddi anlamda tıp fakültesi okumaktan, kamu kurumunda çalışmaktan, hâkim olmaktan vazgeçebilecek kadınlar kullanırken, artık başörtüsü serbestisiyle bu kadar büyük tavizler veremeyecek kadınlar da -samimiyetsiz olduklarından değil, samimi fakat “ölümüne başörtülü” olmadıklarından- bugün örtülü kadınlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kadınlar, bütünüyle dünyadan vazgeçmiş kadınlar değildir, böyle bir iddiaları da bulunmamaktadır. Tıpkı namaz kılan fakat namazlarının bir kısmını da kazaya bırakabilen (fakat bu yanı ile asla gündeme gelmeyen) bir erkeğin durumu gibi, mükemmellik iddiasında olmamak bu çeşitliliğe farklı tarzları entegre etmektedir. Fatma Nevra Seggie’nin başörtüsü yasağı sürdüğü yıllarda okulda başörtüsünü çıkarmak zorunda kalan öğrenciler, -yazarın tanımı ile yarı zamanlı açıklar (*part-time unweilers*)- üzerinde yaptığı çalışma bu anlamda ilginç noktalar barındırmaktadır: başörtüsü yasağına, okullarında riayet eden fakat özel hayatlarında örtülü olmaya devam eden bu öğrenciler dışa dönük, sosyal ortamlarda bulunmayı seven ve diğer örtülü olmayan öğrencilerle aralarında pek de fark bulunmayan kadınlardır.¹⁵ Me-

13 2018 Yılıın Nisan ayında, Suudi Arabistan’da ilk kez düzenlenen moda haftasını, bu bağlamda ele almak mümkündür. Detaylar için: “Suudi Arabistan’da ilk Moda Haftası başladı”, NTV, 13 Nisan 2018, <https://www.ntv.com.tr/galeri/yasam/suudi-arabistanda-ilk-moda-haftasi-basladi,pCJQxznHOEyBO0YjeAtowa>.

14 Fadime Özkan, *Yemenimde Hare Var: Dünden Yarına Başörtüsü*, Elest Yayınları, İstanbul 2005.

15 Fatma Nevra Seggie, *Religion and the State in Turkish Universities: The Headscarf Ban*, Palgrave Macmillan, New York 2011, s.42.

sele sanıldığı gibi örtülü olan olmayan şeklinde kutuplaştırılabilecek kadar mekanik değildir: İnsana ve topluma dair olan pek çok husus gibi birbiri içine geçen, homojen olmayan kimliklerin bulunması, birbirine hiç benzemiyormuş gibi görünen tarafların ortak noktalarının, birbirine çok benziyormuş gibi görünenlerden bazen daha fazla olması şaşırtmamalıdır.

Diğer taraftan, yasal zemindeki yasaklayıcı tavrın bırakılmasından dolayı, sayısal olarak artan başörtülü kadınların çeşitlilik oluşturmasının pazar ile de doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Geçmişte kırsal kesimler veya katı İslami tavır ile ilişkilendirilen temelde iki örtünme biçimi hakimken, günümüzde bu her iki grubun dışında kentli, melez kimlikler çoğalmış ve bu sayısal artışa pazar da kayıtsız kalmamıştır. 2015 yılında yapmış olduğum bir görüşmede, çok küçük yaşlarda başını örtmüş bir kadından dinlediğim, 1990’lı yılların başına dair ortaya çıkan resim ise oldukça anlamlıdır: Bu kadın, ilk gençlik yıllarında küçük bir Doğu ilinde yaşamakta iken, o dönemde bulunduğu ilde tesettüre uygun kıyafetler yalnızca orta yaş üstü kadınların giyim zevkine uygun üretilmekteymiş. O dönemde çocukluktan yeni sıyrılmış genç bir kadın olan bu kişi, ya yaşlı kadınlar gibi giyinmek ya da terzilerin diktiği ve ne yaşlılarının ne de yaşlıların kıyafetini yansıtan, kendi ifadesi ile, “komik” giysileri tercih etmek zorunda kalmıştı. Bu kadının ilk gençliğinden duruma bakıldığında, örtünmenin gerçekten zor ve katlanılması güç bir külfet olarak ortaya çıktığını, seçeneksizliğin ve tek tipliğin insanı daha fazla kalıplara sokmaya mutaf olduğunu söylemek mümkündür. O yıllarda tesettüre uygun kıyafetlerin alıcısı olarak kabul edilen başat grup, orta yaş üstü kadın figürü iken, başörtüsü yasağının kalkması ile birlikte eskiye nazaran daha çok sayıdaki genç kadının örtünmeye başlaması ile bu alandaki tasarımların çeşitlenmesini doğal karşılamak gerekmektedir. Yael Navaro Yashin’in 2002 yılında yayınlanan çalışmasına bakıldığında, o dönemde şehirli ve örtülü kadının birkaç mağaza arasından seçim yapmak durumunda kaldığı görülmektedir. Bu konudaki ilk girişimin 1978 yılında kurulan Tekbir Giyim olduğunu¹⁶ ve uzun yıllar boyunca tesettür giyim noktasında sürdürülen oligopolün 2000’li yıllarda kırıldığını öne sürmek mümkündür. Günümüzde ise farklı gelir gruplarını hedefleyen farklı tesettür mağazalarının yanında, internet üzerinden alışverişe olanak sağlayan portalların yaygınlaştığı görülmektedir. Geçmişte yalnızca tesettüre yönelik mağazaların tekelinde bulunan örtülü kadınların gardrobu, artık “seküler” giyim markalarının da bu yöndeki talebi keşfetmesi ile daha çeşitli tasarımlara ve yorumlara açık hale gelmiştir. Seçeneksizliğin

16 Yael Navaro-Yashin, *Faces of the State: Secularism and Public Life in Turkey*, Princeton University Press, Princeton NJ, 2002, s.95.

bugünkü durumdan daha iyi olduğunu iddia etmek, ancak konunun öznesi ile empati yapmadan varılacak bir sonuçtur.

“Yeterince kapalı olmayan başörtülü kadınlardan” tam olarak beklenen nedir? Robot uyumluluğunu seçerek sükun bulmaları mı? Erich Fromm, bireylerin yalnız kalmamak ve dış dünyanın ezici baskısından korunmak için geçtiği robot uyumluluğu modunu şöyle tanımlar: “birey, kendi olmaktan çıkar; kültürel kalıpların kendisine sunduğu kişiliği tümüyle benimser; böylece tıpkı diğerleri gibi ve onların kendisinden beklediği gibi olur”.¹⁷ Bu kadınların, dini daha düzgün yaşıadığı “düşünülen” daha mütedeyyin kadınları veya bütünüyle dini sembollerden bağımsız olan “modern” kadını taklit etmeleri mi beklenmektedir? Nilüfer Göle’nin vaktiyle hem modern eğitim görmüş hem de dini inançlarını yaşıayan kadınlar için kullandığı “melez desenler” aslında řu anda kendi içinde daha fazla çeşitlenmiştir.¹⁸ Türkiye’deki modernleşme süreci, yoğun biçimde Batıdan esinlenerek oluşmuş ve bu süreçte Batılılaşma ile modernleşme eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Bu kavramsal tercih, aynı zamanda İslami olanın modern olanın zıttı olarak tanımlanması ile de desteklenmiştir. Günümüzde ortaya çıkan eklektik durum, Batı dışı alternatif modernleşme anlayışlarının,¹⁹ yanı sıra kısmi Batılı, kısmi İslami olanın bir arada melezleşmesi ve yeni modernleşme pratikleri üretmesidir. Aslında bu “melez desenler”in²⁰ kendini ifade etmenin bir başka biçimi olduğu, tam manasıyla uçlarda olmayan bu kadınların, kendi içlerinde de birbirlerinden farklı yaşam, düşünme ve giyinme pratiklerinin olduğunu, sanılanın aksine bu üç grubun onlarca alt gruplar barındırdığını idrak etmenin önündeki engel nedir? Kendi ahlaki normlarımızı başkalarına dayatarak “demokrat” olma eğilimi hala revaçta mıdır? Ya da iyi Müslüman olmanın yolu, kendimizden çok başkalarının hali, tavrı ve görüntüsüyle uğraşmaktan mı geçmektedir?

Kadın: Ötekinin Ötekisi mi?

Meselenin bir başka yönü daha vardır ki bu konu üzerinde duran pek az kişi bulunmaktadır. Örtülü kadın, aşırı seküler ve bazı muhafazakarlardan oluşan her iki kutbun eleştirilerinin odağındayken, bu kadının eşi, erkek arkadaşı, erkek kardeşi nedense pek mercek altına alınıp, incelenmemektedir. Bu erkeklerin kamuya takdim ettikleri kimlikleri, kadınlarınkı kadar melez ve çeşitli iken, bu husus üzerinde belki de bir erkek dayanışmasının yansıması olarak, pek fazla durulmamaktadır. Kadının kullandığı makyaj malzemesin-

17 Erich Fromm, *Özgürlükten Kaçış*, çev.: Şemsa Yeğin, İstanbul, Pagel Yayınları, 1996, s.152.

18 Nilüfer Göle, *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üstüne*, Metis Yayınları, İstanbul 2002.

19 Göle, *a.g.e.*, ss.163-164.

20 Göle, *a.g.e.*, s. 164.

den, başörtüsünü nasıl taktığına, eteğinin boyundan, bindiği arabanın stiline kadar her husus polemik malzemesi olabiliyorken, erkeğe ilişkin detayların pek azının inceleme ve eleştirilmeye cesaret edildiği görülmektedir. Güç ilişkisi açısından bakıldığında, kadının de Beauvoir’dan bugüne çok az değişen ikincil ve öteki konumu, söz konusu başörtülü kadın olunca, bir kez daha ötekileştirilmeye maruz kalarak, ötekinin de ötekisi olmaktadır.

Muhafazakar erkeklerin de en az kadınlar kadar farklı ekoller ve yaklaşımlar sergiledikleri, İslami açıdan sorgulanabilecek birçok tutum ve davranış içinde olduklarını gözlemek olasıdır. Burada ifade edilmek istenen elbette bahsedilen erkeklerin hayat tarzlarına ilişkin detaylarla da uğraşılmasının gerekliliği değildir. Diğer bir ifade ile kişilerin özel hayatı, giyiniş ve düşünüş biçimleri, toplumsal bir mesele olmamakla birlikte, kişileri, gündelik hayat pratikleri üzerinden eleştirirken, kadınlara çuvaldızı layık gören bakış açısının, erkeklere iğneyi batırırken bu kadar şefkatli ve naif davranmasının adil olmadığını ortaya koymak gerekmektedir. Kadının ne kadar örtülü olduğunu, kadının samimiyetini, halini, tavrını bu kadar yüksek sesle incelerken, yine erkek egemen bir söylemin kuşatması altında kaldığının farkında olmak gerekmektedir.

Bu çoğulcu ve iç içe geçmiş ortamda hâlâ “yeterince kapalı olmadığı düşünülen başörtülü kadın”ın imanının, itikadının ve hayat pratiklerinin sorgulanması hem aşırı seküler kesim hem de bazı İslamcılar açısından, Göle’nin tabiriyle, bir “saflık arayışı” ve “sınır muhafızlığı”dır.²¹ Elbette bu homojenliğe çağırın ve sınırların korunmasına yönelik tutum, en çok da güç alanlarını risk altında tutmak istememekle ilintilidir. İçlerinde öğrencilerimin, arkadaşlarımlarımın ve akrabalarımın bulunduğu birbirinden çok farklı örtüş ve inanış biçimlerine sahip kadınlar, toplumun kaybı değil zenginliğidir. Nagel’in subjektif deneyimler sonucunda oluşan bilinç ve zihinsel faaliyetlerin, dışarıdan bakan gözlerin maddesel değerlendirmesiyle bilinmeyeceğini ve materyal durumla ilgili değerlendirmelerin çoğunlukla indirgemeci bir hal alacağına ilişkin varsayımı,²² sanırım bu durum için de geçerlidir. Mikro öykülerini bilmediğimiz, çoğu zaman merak dahi etmediğimiz bu kadınların hibrit görüntülerine bakarak onların dindarlıklarına ilişkin derecelendirme yapmak, sanırım indirgemeciliğin oldukça belirgin olduğu bir yaklaşımdır. Yarasa olmanın ne demek olduğunu, yarasa olmadan anlamak pek mümkün değildir.²³

21 Göle, *a.g.e.*, ss. 9-13.

22 Thomas Nagel, “What Is It Like to Be a Bat?”, *The Philosophical Review*, Oct., 1974, Vol. 83, No. 4, s. 435-450.

23 Nagel, *a.g.e.*, ss.147.

Levinas'ın ötekinin oluşumuna ilişkin, aslında "ben" in ötekini aynılaştırma-ya çalıştığını ve aradaki rekabetin varlığını tespitinden sonra ortaya koyduğu yaklaşım anlamlıdır: ötekini aynılaştırmadan, kendi doğrusunu ona dayatmadan, onun gözünden bakabilmek, öteki'yi idrak etme sürecini daha anlamlı kılar.²⁴ Konuya bir Müslümanın penceresinden bakılırsa, kendi nefesine ilişkin zaaf lar, eksiklikler ve ayıplar varken, bu kadınları sorgulamak, yargılamak dahası aforoz etmek hakkının hiç kimseye düşmediğini söylemek mümkündür. Konuya insan hakları perspektifinden bakıldığında ise, başörtülü kadın her şeyden önce bir bireydir, kendi vicdanında yapmak istiyor olduğunu yapmasından, yaşamak istediği gibi yaşamasından ve giyinmek istediği şekilde giyinmesinden, bu kadınların özgürlüğü ve kendini ifade etme alanı bulmasından dolayı mutluluk duyulmalıdır. Ve bu özgürlüğe ve kendini ifade etme alanına bütün kadınların ve erkeklerin sahip olması gerektiği ortaya konmalıdır.

Sonuç

Sonuç olarak, Türkiye'nin kutuplaşmış toplumsal ve siyasi yapısına yeni bir ötekileştirme alanı ekleyen mefhumlardan bir tanesi de başörtülü kadınların hem birtakım muhafazakarlar hem de aşırı sekülerler tarafından, yeterince örtülü olmadıkları ya da dinin gereklerine uygun hareket etmedikleri gerekçesiyle, kimi zaman hakarete varacak biçimde eleştirilmeleridir. Bu eleştiriler yapıcı olmaktan ya da başörtülülerin tekamülünü hedeflemekten çok, bu kadınların kılık, kıyafet ve davranışları ile oldukça yakından ilgilenen kanatların, kendi güç alanlarını koruma çabası ile ilişkilidir. Aşırı sekülerler tarafından geçmişte çok dindar oldukları gerekçesiyle tehdit unsuru olarak görülen ve bağınaz olarak tanımlanan başörtülüler, bugün değişen piyasa şartları, hak ve özgürlük alanları, küreselleşme, ekonomik refah seviyesinin artması gibi nedenlerle daha kozmopolit bir giyiniş ve davranış çeşitliliği sergilemektedir. Bu değişim sürecinde ortaya çıkan melez kimlikler, toplumsal ön kabullerin getirdiği kadının, daha kolay eleştirilebilme kırılğanlığı ile birlikte, oldukça sert saldırılara maruz kalmaktadır. Meselenin basit bir din alanı savunusu olmadığını, esasen ötekileştirme ve güç alanını koruma şeklinde tezahür ettiğini ortaya koyduktan sonra, bu tip konulara birey özgürlüğü açısından bakmak gerektiği önerilmektedir. Başörtülü ve başörtüsüz bütün kadınların kılık ve kıyafet tercihlerine saygılı olmak, bireylere sahip olduğu hakları tanımak, onlara yapılmış bir iyilik, bir lütuf, bir cömertlik değildir; yalnızca onların haklarını ihlal etmemektir. Melez kimlikler, toplumların kaybı değil, kazancı ve zenginliğidir.

24 Ne var ki Levinas da başkasının ahlaki durumu ile ilgili "sorumluluk" alınmasını salık vermiştir. Detaylar için bakınız: Emmanuel Levinas, *Time and the Other and Additional Essays*, çev.: Richard A. Cohen, Pittsburgh, Duquesne University Press, 1987, ss.35-38.

Kaynakça

- De BEAUVOIR, Simone. *The Second Sex*, çev.: H. M. Parshley, Vintage Books, New York 1989, c1952.
- FRIEDMAN, Milton, *The Counter-Revolution in Monetary Theory*, Institute of Economic Affairs, London 1970.
- FROMM, Erich, *Özgürlükten Kaçış*, çev.: Şemsa Yeğin, Pagel Yayınları, İstanbul 1996.
- FOUCAULT, Michel, *The Archeology of the Knowledge and the Discourse on Language*, çev.: A. M. Sheridan Smith, Pantheon Books, New York 1972.
- GÖLE, Nilüfer, *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*, Metis, İstanbul 2002.
- HEGEL, Georg Wilhelm Fredrich, *The Phenomenology of Spirit*, çev.: Terry Pinkard, Georgetown University, Washington DC , Michael Baur, Fordham University, New York 2018.
- LEVINAS, Emmanuel, *Time and the Other and Additional Essays*, çev.: Richard A. Cohen, Duquesne University Press, Pittsburgh 1987.
- NAGEL, Thomas, “What Is It Like to Be a Bat?”, *The Philosophical Review*, Oct. 1974, Vol. 83, No. 4, ss. 435-450.
- NAVARO-YASHIN, Yael, *Faces of the State: Secularism and Public Life in Turkey*, Princeton University Press, Princeton, N.J. 2002.
- ÖZKAN, Fadime, *Yemenimde Hare Var: Dünden Yarına Başörtüsü*. Elest Yayınları, İstanbul 2005.
- SEGGI, Fatma Nevra, *Religion and the State in Turkish Universities: The Headscarf Ban*, Palgrave Macmillan, New York 2011.

İnternet Kaynakçası

- BOLBOL, Rasim, “İmam hatipli deist başörtülü ateist (mi?)”, *Yeni Akit*, 5 Nisan 2018 (Erişim: 13 Nisan 2018). <https://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/rasim-bolbol/imam-hatipli-deist-basortulu-ateist-mi-23725.html>.
- EKŞİ SÖZLÜK, “Başörtüsünü kazandık ama tesettürü kaybettik”, 6 Nisan 2018, <https://eksisozluk.com/basortusunu-kazandik-ama-tesetturu-kaybettik--5616148> (Erişim: 18 Nisan 2018)
- EKŞİ SÖZLÜK, “Türbanlının jeep kullanmasını içime sindiremiyorum”, 21 Mayıs 2016, <https://eksisozluk.com/turbanlinin-jeep-kullanmasini-icime-sindiremiyorum--5113671?p=1> (Erişim: 10 Nisan 2018)
- EKŞİ SÖZLÜK, “bol makyaj + dar kıyafetler + türban”, 18 Haziran 2013, <https://eksisozluk.com/bol-makyaj-dar-kiyafetler-turban--3899143> (Erişim: 10 Nisan 2018)
- EKŞİ SÖZLÜK, “Türban takıp makyaj yapmak”, 26 Ekim 2014, <https://eksisozluk.com/turban-takip-makyaj-yapmak--1231351?p=37> (Erişim: 10 Nisan 2018)
- EKŞİ SÖZLÜK, “Türban takıp daracık kıyafetler giymek”, 23 Aralık 2008, <https://eksisozluk.com/turban-takip-daracik-kiyafetler-giymek--2005011> (Erişim: 10 Nisan 2018)
- EKŞİ SÖZLÜK, “Başörtülü kızların Kadife Sokakta aradıkları”, 30 Ekim 2016, <https://eksisozluk.com/basortulu-kizlarin-kadife-sokakta-aradiklari--5217824> (Erişim: 10 Nisan 2018)

IMDB (Internet Movie Database), *Üç Kağıtçı*, <https://www.imdb.com/title/tt0254001/media-viewer/rm3999151616> (Erişim: 25.04.2018).

KAPLAN, Yusuf, "Başörtüsü Mücadelesini Kazandık ama Tesettürü Kaybettik!", *Yeni Şafak*, 15 Mayıs 2016 (Erişim: 11 Nisan 2018). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/yusufkapan/baortusu-mucadelesini-kazandik-ama-tesetturu-kaybettik-2029048>

Milli Gazete, "Mesele ciddi, başörtülü ateistler var", 20 Mart 2018, <https://www.milligazete.com.tr/haber/1519759/mesele-ciddi-basortulu-ateistler-var> (Erişim: 12 Nisan 2018)

NTV, "Suudi Arabistan'da ilk Moda Haftası başladı" 13 Nisan 2018, <https://www.ntv.com.tr/galeri/yasam/suudi-arabistanda-ilk-moda-haftasi-basladi,p-CJQxznHOEyBO0YjeAtowA> (Erişim: 15 Nisan 2018)

ODA TV, "Türbanlı Ateistler Yayılıyor", 17 Mart 2018, (Erişim:). <https://odatv.com/turbanli-ateistler-yayiliyor-17031826.html> (Erişim: 1 Mayıs 2018)

Türk Dil Kurumu Sözlüğü, "Öteki", *TDK*, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=öteki (Erişim: 30.03.2018)